

ISBN: 978-99955-45-29-1
УДК: 338.124.4:330.34

Датум пријема рада: 13.05.2019.
Датум прихватања рада: 06.09.2019.
Прегледни научни рад

ЕКОНОМСКА КРИЗА ИЛИ УСПОРЕНИ ПРИВРЕДНИ РАСТ

ECONOMIC CRISIS OR CONSEQUENTIAL ECONOMIC GROWTH

Петро Петровић

Институт за међународну политику и привреду, Београд, Србија
pera@diplomacy.bg.ac.rs

Михаел Максимилијан

Универзитет Унион „Никола Тесла“, Београд, Србија
mmaximilian@gmail.rs

Даут Калач

Универзитет за пословне студије, Бања Лука, Република Српска, Босна и Херцеговина
dasad@gmail.com

***Апстракт:** Савремене економије циклично пролазе кроз периоде рецесије и с тим феноменом су научиле да се изборе. Велики проблеми настају када се уместо цикличних криза догоде глобалне и свеобухватне кризе које утичу на функционисање малих привреда. Кризе нејаких економија, по правилу, почињу као валутне, а потом брзо прерастају у дужничке и банкарске. Упрвом кораку странци заустављају унос капитала у земљу и/или повлаче већ унети капитал – превременим враћањем кредита, повлаче добит или продају домаће хартије од вредности. У таквој ситуацији излаз је у повећању домаће акумулације. Ефективна економска политика треба да подржи механизме који стварају конкуренцију одређених економских активности у циљу реализације повећања економије обима и/или ефеката агломерације, што одговара интернализацији позитивних просторно-специфичних ефеката ширења активности (екстерналије). Укључивање Србије у »трећу технолошк урволуцију«, уз напуштање концепта индустријализације, превасходно је условљено увозом савремених технологија, а трансфер је прихваћен као битан елемент развоја индустријског и привредног, уопште. Међутим, од почетка двадесет првог века за Србију велики проблем представља одлив стручне и високо образоване радне снаге, који значајно умањује потенцијале за даљи развој научно-истраживачког рада, који је основа технолошког напретка и савременог укључивања у процесе глобализације. Привредна криза, у већој или мањој мери утиче на раст привреде. Предвиђања економске будућности српске привреде су*

врло незахвална јер не само јавност него и експерти нуде различите процене, оптимистичке, песимистичке, с аргумензима или без њих.

Кључне ријечи: економска криза, привредни раст, развој, технолошки напредак;

Abstract: *Modern economies cycle through periods of recession and with this phenomenon they have learned to choose. Large problems arise when, instead of cyclical crises, global and comprehensive crises affect the functioning of small economies. Crises of weak economies, as a rule, start as currency, and then quickly turn into debt and banking. In the first step, the foreigners stop the capital entry into the country and / or withdraw the already entered capital - by prematurely repaying the loan, withdrawing the profit or sale of domestic securities. In such a situation, the output is to increase domestic accumulation. Effective economic policy should support mechanisms that create competition for certain economic activities in order to realize an increase in economies of scale and / or effects of agglomeration, which corresponds to the internalization of positive spatial-specific effects of expansion of activity (externalities). The inclusion of Serbia in the "Third Technological Revolution", with the abandonment of the concept of industrialization, is primarily conditioned by the import of modern technologies, and the transfer is accepted as an important element of development, both industrial and commercial, in general. However, since the beginning of the twenty-first century for Serbia, the great problem is the outflow of professional and highly educated workforce, which significantly reduces the potential for further development of scientific research, which is the basis of technological progress and modern inclusion in the processes of globalization. The economic crisis affects the growth of the economy to a greater or lesser extent. The predictions of the economic future of the Serbian economy are very ungrateful, because not only the public, but also experts offer different estimates, optimistic pessimistic, with or without arguments.*

Key Words: *economic crisis, economic growth, development, technological progress;*

УВОД

Организација за економску сарадњу и развој је објавила да се раст светске привреде успорава. У стању у коме се налази Србија и њени грађани, са економског и опшег друштвеног аспекта, „неко“ мора бити храбар и способан да реанимира постојеће ресурсе и постави темеље за даљи развој, примерено материјалним могућностима, друштвеним интересима и савременим међународним трендовима.

До сада је Србија била земља пуна слабости својеврсних урушеној економији и неефикасном економском систему, са раскоракм између, годинама, веома скромног раста БДП-а и буџетских прихода уз још увек велику незапосленост, забрињавајућу малу склоност инвестирању, те на слабу ослоњеност на сопствене потенцијале и ресурсе у опоравку и развоју привреде, непримерену

економски успешним земљама (упериоду 2012-2018 остварен је врло скроман раст БДП-а од 3,4 одсто кумулативно, или готово три пута мање него земље у окружењу). Из перспективе регионалних економских перформанси, глобализација потенцијално не самом да нуди јединствене могућности за регионе да искористе уникатна средства на проширеном, све глобалнијем тржишту, већ и омомогућава да побегну од ограничења домаћих неповољних економских услова.

1. Проблеми привредног развоја

Економске кризе малих земаља, по правилу, почињу као финансијске и валутне а потом прерастају у дужничке и банкарске. Потом, нагло се смањују стране директне инвестиције односно унос капитала и/или повлаче већ унети капитал (Катић, 2019, стр.11). Започете реформе и достигнути степен развоја у изградњи новог и ефикаснијег друштвено-економског система захтевају интензивнији процес окупљања и преформатирања „владајуће елите“ у правцу формирања уистину националних институционално водећег естаблишмента, што веће укључење у моделовање општег добра, његову заштиту и развој и ефикасније деловање. Неопходно је усагласити индивидуалне, организационе и друштвене циљеве уз истовремено омогућавање остваривања стратегије и амортизовање негативних утицаја који долазе из окружења.

Неспособност да се то уради може ослабити перформансе предузећа, угрози типрофит, па и сам опстанак предузећа. Позитивни пословни, у сваком случају финансијски и економски резултати, уз незаобилазну друштвену одговорност обухватају ефикасност која подразумева однос између постигнутих резултата и утрошених ресурса. Глобализација утиче на велики број аспеката економских перформанси домаћих и међународних предузећа и других субјеката. У највећем броју истраживањасматра се да су кључне карактеристике успешних предузетника: иновативност, изражена жеља за успехом, самопоуздање, самоконтрола, самосталност, прихватање ризика и толеранција на неизвесност (Петровић, Павловић, 2018). Експерти износе различито виђење колико Србија заостаје у развоју за ЕУ, али то отвара питање да ли је и у коликој мери индикатор номиналног БДП-а по становнику репрезентативан јер се сматра недовољно поузданим. У двадесет првом веку када су биланси фирми више од 80% неопипљива имовина, у ери дигитализације поузданост тог показатеља се доводи у питање. Присутна је снажна сива економија, несавршен обрачунски систем и финансијско извештавање. Уз то за људе су битни не само материјални фактори већ и култура, здравство, безбедност, наука. Када се просуђује о степену кривице неког народа за његов економски положај, узима се у обзир да у високо глобализованом свету мали народи нису сами ковачи своје среће нити су у потпуности одговорни за то што их је снашло и где су.

Премда је Србија закорачила у најбољи период у својој историји, који ће се памтити као „златно доба“, сви кључни параметри финансијских ризика сада су битно гори него пре десет година. Наиме, јавни дуг је порастао за око 15

милијарди, док је његов удео у БДП-у око два пута већи него на крају 2008 године, а спољни дуг је за око шест милијарди евра већи него пре десет година. У истом периоду девизна штедња је порасла за око пет милијарди евра при чему је око 80 одсто штедње у виду депозита по виђењу. Међутим, треба имати у виду да што је удео девизне штедње већи, систем је нестабилнији, а у Србији је 95 одсто штедње у девизама. Познато је да је повлачење девизне штедње грађана, у тренуцима кризе, исто толико опасно по курс динара и финансијску стабилност, колико је опасно и бекство капитала из земље. Девизне резерве би требало да спрече нападе на динар, да буду гарант девизне штедње и девизне ликвидности система. Међутим, иако су девизне обавезе (екстерне и интерне) знатно порасле, укупне девизне резерве само су за око две милијарде евра веће него што су биле пред избијање кризе 2008 године.

То упућује на закључак да је капацитет привреде Србије, да се носи са евентуалном будућом кризом, нижи него пре десет година, када је систем био на ивици банкрота. Основни разлог финансијске рањивости држава попут Србије јесте што се непотребно задужују у иностраној валути како би финансирале инвестиције и буџетску потрошњу. Велики део тих трошкова могао би се финансирати домаћим новцем и динарским кредитима, без инозадуживања. Емисиони механизам централне банке, тај моћни механизам који државе могу користити у свом развоју, потпуно је неутралисан како би се финансијска судбина предала у стране руке (Катић, 2018. стр.12).

2. Предузетништво и мала предузећа као носиоци развоја

У Србији послује, по садашњим подацима око 315.000 тзв. малих предузећа са предузетничким предзнакомом предвиђено је да их буде најмање 350.000 до краја друге деценије овог века. Поставља се питање да ли је то остварљиво без државне подршке, у било ком виду. Дуго су банке одобравале предузетницима кредите по двоцифреним каматним стопама. Свакако да је тај однос према предузетницима у Србији успорило развој и диверсификацију тзв. малог бизниса. Предвиђа се да до 2020 године мала и средња предузећа у Србији запошљавају близу милион становника. Усвојена је и стратегија развоја предузетништва, односно предузећама мале и средње величине. Међутим, предузетништво, ипак није чест избор младих и незапослених становника (Петровић, Павловић, стр.11). Креирањем функционалних система управљања миграцијама може се пружити могућност успешним представницима високообразоване дијаспоре, да своје знање и капитал уложе у српску привреду, да на њеном тржишту зарађују и да располажу оствареним профитом, а истовремено запошљава нове кадрове.

То би ублажило, на изванредан начин, негативне економске последице одлива радне снаге, а истовремено би се унапредила пословна клима и створили услови за брже докрасивање процеса транзиције.

С друге стране, ако се одлив продужи и интензивира, а у току је процес придруживања једном великом тржишту, са интензивном конкуренцијом, ко ће

онда иновиратији производи нове технологије и како ће српска привреда постати конкурентна? У случају неуспеха, исход су хронични дефицит текућег рачуна, који води дужничкој кризи, снижењу стандарда становништва и закуцавање у ланцу производње производа с ниском додатом вредношћу, при чему је главна полуга привлачења страних инвеститора јефтина, ниско квалификована радна снага, што представља својеврсну трку према дну, привредног развоја (Петровић, Павловић, стр.26). У Србији највећи ризици и проблеми предузетника су: порескаполитика (високопорезинамети), нерегулисано и нестабилно тржиште, неизвесност опстанка (ризик губитка новца, неуспех), финансије – расходи, недостатак капитала, кредити.

Уз друге проблеме који оптерећују приватнике недостатак новца односно скупи банкарски кредити, посебно се истичу и отежавају пословање. Због драстичног уништавања озбиљних великих предузећа и система, у прве две деценије транзиције, прерађивачки сектор данас претежно носе мала и средња предузећа, те је стога слаба индустријска производња. Велика предузећа су пресудан фактор раста привреде јер она малим и средњим фирмама омогућавају да учествују у ланцу снабдевања и производње. Сектор малих и средњих предузећа је изузетно битан за привреду Србије и с правом се назива кичмом развоја, Он стимулише приватну иницијативу и предузетничке способности, флексибилан је и брзо се прилагођава променама на тржишту, запошљава. Међутим, има ограничен дomet и без великих предузећа и система не може се достићи жељена конкурентност и извоз сектора малих и средњих предузећа.

3. Миграција високообразованих стручњака као развојни проблем

За Србију посебан проблем у њеном привредном развоју представља осетна миграција високообразованих кадрова. Транзициони процеси, политичка нестабилност и низ неекономских фактора допринели су таквим кретањима која се у последњим годинама претварају у прави егзодус младих и врло образованих стручњака. Континуирано демографско пражњење Србије постаје велики проблем, не само са економског него и друштвеног, одржавајућег државног аспекта.

Поред економски и политичким отивисаних миграција, на преобликовање друштвено-економског развоја утиче и старосна структура становништва. Старење становништва, последњих деценија нагло балном нивоу, а посебно у Србији, представља противтежу убрзаном глобалном научном, технолошком и економском развоју (поражавајући су подаци о стању „демографског биланса“ измеђудва пописа становништва, тако да је по попису из 2011 године у Србији 311.139 становника мање у односу на претходни попис. У посебно тешкој позицији су земље у региону, које већ дуже време имају проблем са невољним извозом високообразованих кадрова ико јесу принуђене да се боре на два фронта: (1) да пронађу механизме спречавања или ублажавања невољног извоза високо образованих и стручних кадрова, и (2) да вођењем кредибилне економске политике и одговорне друштвене политике створе услове за повећање natalитета, а затим и повољно економско окружење, тако да

становништво може да живи, ради и привређује у условима задовољавајућег животног стандарда;

Велики бројви високообразованих људи се, под притиском незапослености или неизвесности да се постојећи посао задржи и од остварених прихода живи, одлучује да своје животне и пословне планове реализује у иностранству што доводи до демографске девастације и значајно, у негативном правцу, мења образовну структуру радне снаге. У економском окружењу чије је основно дуготрајно обележје низак животни стандард (где су дугогодишње чекање посла и продужена зависност од родитеља постали уобичајена појава) јавља се отпор младих високообразованих људи према тако постављеним обрасцима запошљавања и напредовања у каријери. Тај отпор за резултат има све масовније економске миграције, које су, осим немогућношћу запослења и живљења од свограда, мотивисане и чињеницом да стечено знање и радне способности девалвирају временом уколико се непримењују (БожићМилковић, 2018, стр.176). Наиме, и кредити које западнеекономије дају неразвијеним државама нису трансфер вишкова западне штедње, већ су трансфер новокреираног новца који са »реалним« изворима нема никакве везе.

Тако да узимање иностраних кредита, да би се њима финансирали динарски трошкови или емитовали динарски кредити је лоша економска политика. Неразвијене државе могу управљати својим развојем пажљиво комбинујући емисиони механизам централне банке и механизам кредитне контроле над пословним банкама. У ситуацији када држава вапи за инвестицијама, када у привреди постоје слободни капацитети, неупослени људи и ресурси, тада усмерена домаћа кредитна емисија неће изазвати високу инфлацију, јер о томе сведочи и доштампавање евра (не поштујући доктрину о »реалним« изворима и опасности од новчане емисије). То значи да се кредитно-монетарна политика мора редефинисати. Последица великих таласа миграције, који су погодили Србију у прошлости, а који су последњих година поново добили на интензитету, јесте њено демографско пражњење, а сдруге стране вишеструко »јачање српске дијаспоре«, у смислу да она постаје сваким даном бројчано већа, подмлађена и структурно промењена у корист већег учешћа младих и образованих људи које сачињавају (Глигоров, 2003, стр.62).

Међутим, посматрајући чисто са економског аспекта ширење дијаспоре није нужно негативн апојава, посебно ако држава одржава и негује везе са својом дијаспором (посебно њеним високообразованим делом) и има механизме за »управљање« том дијаспором, у смислу стављања њених капацитета (знања и вештина) у функцију свог економског развоја. Истраживања показују да непостоји област (академска, истраживачка, културна, предузетничка ил испортска) у којој српска дијаспора није значајно заступљена (Филиповић, 2013, стр.54). Српска дијаспора може имати вишеструко позитиван ефекат: пре свега она може представљати развојни фактор и то кроз развој спољне трговине са развијеним деловима света,

у којим се већим делом дијаспори налази или развијањем других облика економске са радне. Тозначи да Србија треба да савези минимално да своју дијаспору енергичније стави у функцију општега посебно привредног развоја (девизни трансфери, прилив страних инвестиција, куповина робе из земље порекла и слично).

На тај начин може се ублажити негативни ефекат миграција који се манифестује у »ерозији« домаће гравитационог потенцијала што је последица структуре миграната у којој високо учешће имају млади образовани људи а у чије су образовање матичне земље уложиле велика средства (Божић-Миљковић, 2018, стр.56).

Преглед бр.1 Одабрани макроекономски показатељи незапослености и сиромаштва (2017 год.)

- Стопа незапослености	16,5%
- Учешће високообразованих у укупном броју незапослених	17,7%
- Просечна нето плата (уеврима)	396 evra
- Удео сиромашних у укупној популацији	24,6
- Удео становништва које живи са приходима мањим од 1,90\$ дневно	0,2%

Izvor: www.povertydata.worldbank.org/poverty/country/SVN

Србија је неславни лидер међу земљама региона јер бележи највећу стопу незапослености међу високо образованим кадровима у укупном броју незапослености (У 2017 години Србија је имала удео 17,7%, Македонија 16,7%, Румунија 15,6%, Бугарска 15,6%, Албанија 15,3%, Црна Гора 13,5%, Хрватска 13,4%, БиХ 9,1% и Словенија 6,0%);

За сваку државу па и Србију одлазак високообразованих кадрова је губитак људског капитала који се не може надокнадити у кратком року. При томе Србија нема начин да на директан начин спречава младе људе, високообразоване, да је напусте. Међутим, Србија треба да настоји, да на различите начине, побољша стање своје економије, односно да подстиче привредни развој и запошљавање, мада јој у томе моћ није велика, односно не може младим људима да пружи услове рада и живљења, какве им се нуде у развијенијим земљама (У Европској Унији је 2017 године била најнижа незапосленост од 2008 године, од 7,1 одсто (у еврозони, 7,1% односно 17,6 милиона у ЕУ, и 13,9 милиона у еврозони. Најнижа стопа незапослености је у Чешкој од 2,4 одсто, а следе Немачка и Малта 3,5% и Мађарска 3,7%.

Највиша незапосленост је у Грчкој 20,8% и Шпанији 16,1 одсто. Незапосленост је смањена у свим земљама ЕУ осим Естоније где је повећана са 5,8 на 6,5 одсто. Највеће смањење стопе незапослености је забележено на Кипру – са 12,6 одсто на 9,6 одсто, у Грчкој са 23,4 на 20,8 одсто и у Хрватској са 12 одсто на 9,6 одсто). Стога је Србији неопходан много бржи темпо развоја и модернизације привреде него до сада, процес је сложен и захтева много времена.

Прегледбр. 2 Државе које нуде перспективу незапосленим стручним кардовима

Ранг	Држава	% незапослених	Најважније струке
1.	Исланд	4,00	Свазанимања
2.	Шведска	7,40	Сва занимања
3.	Норвешка	4,39	Са факултетском дипломом
4.	Колумбија	6,20	Сва занимања, предност мушкарци
5.	Естонија	6,21	Сва занимања
6.	Русија	5,80	Техничари иинжињери
7.	Нови Зеланд	5,25	Сва занимања
8.	Швајцарска	4,48	Сва занимања
9.	Финска	9,50	Сва занимања
10.	Канада	6,90	Сва занимања, преднос тженама

Извор: Српска економија, 2018, Београд, стр.23.

Светски економски форум почетком сваке године објављује Глобални индекс конкурентности за таленте (Global Talent Competitiveness Index - GTCI) по којем се рангирају поједин еземље. На пример, Србија је, за 2019 годину, рангира на по индексу конкурентности за задржавање талената, рангиранана 123 место од укупно 125 земаља које обухвата извештај (испред БиХ и Венецуеле, а по индикатору конкурентности за коришћење и привлачење талената из иностранства на 120 месту (испред Грчке, Молдавије, Хрватске, БиХ и Венецуеле). Већ дуго година овај глобални индекс конкурентности за таленте показује да је Швајцарска на првој позицији, потом Сингапур и САД. Међутим, са општег аспекта и даље доминирају европскедржаве, јер међу првих 25 рангираних налазисе 16 европскихземаља (Светски економски форум, 2019).

Србија је, с друге стране, глобално азахваљујући извесним факторима из области образовања и истраживања је рангиранана 68 позицији у свету односно на 35 месту међу земљама Европе (испред Албаније, Молдавије и БиХ). Најразвијеније земље са листе најконкурентнијих имају неколико заједничких карактеристика: имају развијен систем образовања који представља повољан амбијент за изградњу вештина потребних за запошљавање на савременом тржишту рада. У савременим условима у први план се истиче и сагледава улога талената у предузетништву. Перформансе талента данас се истичу као кључни фактор за привредни раст, отварање радних места и иновације, а све више се намеће предузетнички таленат. Овај приступ укључује различите системе управљања, али и ублажавање проблема „одлива мозгова“ (Организација за економску сарадњу и развој - OECD у извештају за 2018. годину наводи да је из Србије у земље OECD-а имигрирало 962.000 људи, од чега 121.000 високообразованих кадрова). С друге стране посматрано, градови имају све већу улогу у привлачењу талената и представљају чворишта са иновативним стратегијама за таленте. Ове стратегије, такође, обухватају све аспекте конкурентности за таленте. У извештају ГТЦИ се ниво глобалне

конкурентности мери анализом 68 варијабли усвим земљама и градовима. За предузетнички таленат од кључног значаја је концепт отворености, а потом и креативна пословна клима и култура. Неоспорно је да предузећа и градови буду комплементарни и да се надопуњују. То значи да треба да негују културу унутрашњег предузетништва. С друге стране то захтева континуирано учење, јер је људски фактор пресудан за успех дигиталне трансформације. Само на тај начин могуће је „откључавати браве позитивног потенцијала“ који, по природи ствари технологија носи са собом, а нарочито у околностима где „људи и машине раде раме уз раме“. Са аспекта развоја предузетништва, а како се свет све више глобализује, постоји опасност да ће се, ако земља више не поседује праве услове за привлачење талената, стручњаци па и читава предузећа иселити и тражиће на другом месту повољнији пословни амбијент и пословну климу. При томе треба имати у виду да је за успех предузетништва, у било којој делатности, неопходан, чак одлучујући елемент, одговарајући таленат. С друге стране ако организација жели да успе, на све турбулентнијем тржишту, она мора учинити све да привуче и побољшавају предузетнички таленат, и то у савременој ери у којој дигиталне трансформације преобликују еко системе широм света. Србија, на жалост, заостаје по многим сегментима развоја укључујући и развој предузетништва, на то указује и Извештај Светског економског форума за 2019 годину. Србија заостаје по интензитету конкуренције, увозу технологија, одрживог развоја, потребних профила стручности на тржишту рада, професионалног менаџмента и слично. На пример, по професионалном менаџменту, Србија је у Извештају Светског економског форума, на 121 позицији (од 125 рангираних), испред Киргизије, БиХ, Алжира и Јемена. Стога, питања везана за задржавање и привлачење талената из дијаспоре ваљало би да буду високо на политичкој агенди извршне и законодавне политике Србије, односно дугорочне стратегије развоја. Фокус би морао да буде усмерен на допринос наших талената иновативном систему земље и начину њихове сарадње са посленицима науке и технологије из дијаспоре (Гречић, 2019, стр.11).

ЗАКЉУЧАК

Све су чешће процене колико треба да је у Србији стопа раста друштвеног бруто производа, годишње, и колико дуго, да би српско друштво достигло европски стандард. Најчешће, реална економска предвиђања износе пет одсто, просечно годишње, али на веома дуг временски период. На пример, процена челника Светске банке, указују да Србији треба двоструко бржи раст од оног који се остварује током прве две деценије двадесетпрвог века да би за двадесет година достигли ЕУ стандард односно педесет година са досада реализованим стопама привредног раста. Међутим, претпоставке за раст од само пет одсто су много бржи раст бруто инвестиција од раста личне и јавне потрошње све док не достигну 25 одсто БДП-а, модернизација инфраструктуре и ефикаснији јавни сектор, технолошки модернизована индустрија као носилац робног извоза, квалитетније образовање и активна примена знања. Међутим, многи су експерти скептични у прогнозирању брзине таквих остварења, јер српска економска стварност је пуна парадокса. Квалитет живота становништва, углавном, се мери

према приходима по домаћинству. У Европској унији, којој Србија настоји да се придружи чланством, ранији приходи, који се троше само за исхрану од само 500 или 1000 евра по домаћинству годишње, повећани су за, најмање, пет пута, у последње две деценије. С друге стране, трошкови за храну пали су, од готово педесет посто дохотка на једва 10-15 процената. Србија је, у том погледу, као и са укупним животним стандардом свога становништва у огромном заостатку за просеком земаља са дашњим чланицама Европске уније.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Божић-Миљковић, И., 2018, *Економије балканских земаља*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, стр.176-177.
- [2] Глигоров, В., 2003, Будућност закаснеле интеграције, У: (Бајић, В- & Лопандић, Д.), Србија и Црна Гора на путу ка Европској унији, Европски покрет у Србији и Фондација Фридрих Ебер, Београд, стр.62-66.
- [3] Гречић, В., 2019, Како ублажити “одлив мозгова”, Политика, Београд, 29. јануар 2019, стр.11.
- [4] Филиповић, Ј., 2013, *Management of Diaspora, Virtual University as a Complex Organization*, Germany: Lambert Academic Publishing.
- [5] Катић, Н., 2018, Стране директне инвестиције, домаће илузије и БДП, Политика, Београд, 12.09. 2018.
- [6] Катић, Н., 2018, Чекајући велику економску кризу, Политика, Београд, 10.10.2018, стр.11.
- [7] Петровић, П., Павловић, Ђ., 2018, Предузетништво тражи кредите, Екобиз, Бијељина, јун, 2018.
- [8] World and European Consilium of the European communities, 2008, *Green Paper Entrepreneurship in Europe*, Bruxelles.
- [9] World and Commission of the European communities, 2011, *Small Business Act for Europe*, Bruxelles.

SUMMARY

The paper indicates that the world economic crisis is affecting the situation of small open economies such as the Serbian one. Afterwards, certain problems of economic development (reduction of foreign direct investments, lack of domestic accumulation, interest rate and other) were reported. Exit from a possible crisis is possible in the intensification of entrepreneurial activity and the development of the network of small and medium enterprises as the bearers of the change in the economic structure. A particular problem for economic and general social development is the migration (outflow) of highly educated personnel. The outcome of this situation is the development of IT technologies and innovation at all levels and the creation of an employment strategy. Effective economic policy should support mechanisms that create competition for certain economic activities in order to realize an increase in economies of scale and / or effects of agglomeration, which corresponds to the internalization of positive spatial-specific effects of expansion of activity (externalities).